

Március foglyai

*Történelmi metszet szabadságról,
börtönről, bitóról*

Ez az ünnepünk is kipirosodhatott a kalendárium lapján, de sokáig kellett arra várni, hogy méltón emlékezhessünk tavasz idusán. A magyarságnak szomorú sorsfordulói a márciusok (és októberek), de 140 esztendő múltán megadatott, hogy népünk félelem nélkül tekintheti sajátjának vesztés forradalmait. Ám hosszú út vezetett a mostani köztársaság kikiáltásáig, keservesek voltak az évfordulók. Hogy milyenek?! A szerző a terjedelem szabta korlátok között sorakoztatja fel az adatokat, tényeket. Szociográfusi módszerekkel tart tükröt a valóság elé.

Előzmények

Komoly érdeklődéssel, sőt izgalommal figyelték számosan 1989 tavaszán a Független Jogász Fórum és a körülöttük csoportosuló ellenzéki szervezetek csöndes, de kemény harcát, hogy milyen is lesz az ünneplés március 15-én. Miképpen viselkednek a még MSZMP-s parancsokat teljesítő rendőrök, azok, akik alig néhány hónappal korábban vízágyúkkal akadályozták az október 23-ai megemlékezést! A hatalmukhoz ragaszkodók taktikázását figyelők idejekorán észrevették, hogy mind több vezető hozakodik elő a „szentistváni gondolat” fontosságával, Új Márciusi Front néven sietve alakítanak szalonképesnek vélt bizottságot. Nehéz volt „a múltat bevallani”, ám ezt némelyek nem is akarták, hiszen takargatni való akadt jócskán.

Vén kontinensünk államaiban a 18. század vége felé, a francia forradalom kitörésétől lett ilyen-olyan jelentősége a márciusok-

nak: 1789-ben agrárfelkelések kezdődtek *Provance, Picardia, Cambrésis* környékén, és a nyár derekán elfoglalták a hírhedt várbörtönt, a *Bastille-t*, majd augusztus 26-án nyilvánosságra hozták az *Emberi Jogok Nyilatkozatát*.

Frankhon tavaszainak idusán ekkoriban mindig történtek összeesküvések, letartóztatások, 1794 nyarától a vádlottak nem rendelkeztek a védelem jogi biztosítékaival: hullottak is ezrével a fejek, és Napóleon sorra nyerte ütközeteit. Hazánkban is előfordultak „mozgolódások”: Martinovics Ignác tudós apát, a lembergi egyetem természettanára a francia materialista filozófusok hatására szorgalmazta a polgári átalakulást és bírálta a nemesség előjogait, röpiratban támadta I. Ferenc uralkodásának módszereit. Felsőszécsény és hazaárulás vádjával végezték ki társaival együtt 1795. május 20-án a budai Vérmezőn, éppen abban az évben, amikor elkezdődött az

igazságszolgáltatás, illetve a büntetőjog megreformálása.

Ez a kódextervezet azért jelentős lépés, mert kimondta a *nullum crimen sine lege* elvét, de fenntartotta az ezzel kapcsolatos szokásjogot: nem ismerte el a rendi különbséget, kivéve a vesszőzést. Az alapelv szerint „*a bosszú ne legyen a büntetés vezérelve, a fő cél a hűnös megjavítása, vagy ha ez nem lehetséges, ártalmatlanná tétele és mások visszatartása*”. A felvilágosodás eszméi sajátosan keveredtek a feudális nézetekkel, de Európában csak az jelentett némi izgalmat 1815 márciusában, hogy az Elba szigetére száműzött császár híveinek kis csoportjával partra szállt Dél-Franciaországban, és pár nap alatt visszazerezte teljes hatalmát, ami csupán 100 napig tartott, mégis óvatosságra intette a bécsi udvar teljhatalmú miniszterét, Metternichet.

Valóban igaz lehet, hogy március a népek tavasza, hiszen a XIX. század második negyedének vége felé fölerősödtek a függetlenségi törekvések. Táncsics Mihályt jobbágyfelszabadítással kapcsolatos cikkeiért 1847 márciusában bebörtönözték és cellájából a pesti polgárok hozták ki 12 hónap múltán. „A nép szava Isten szava!” következő hirtetője a szabadságharc bukása után nyolc esztendeig rejtőzködött, majd szervezkedés miatt 1860 márciusában ismét letartóztatták és csak az 1867-es kiegyezéskor kapott kegyelmet. Hosszasan elemezhetnénk a Mars római istenről elnevezett 31 napos hónap csodáit, találgathatnánk azt is, hogy régi magyar neve miért a böjtmás hava!

Bitófák árnya

1848-as márciusunkban zajlott a világtörténelem szinte egyetlen vértelen forradalma, hiszen Párizsban, Bécsben, Prágában, Berlinben kegyetlenségig durvult az

ügynevezett népharag. Nálunk inkább szónokoltak, vitáztak, a várható függetlenség örömeit kóstolgatták és a békés jövőt terveztek. Senki nem akart háborúzni, a fegyveres összecsapásokat mások kényszerítették a sietősen létrehozott honvédségre. A „magvetők” többsége az alig huszon-, harmincévesekhez tartozott: *Vajda János* 21, *Vasvári Pál* 22, *Jókai Mór* 23, *Petőfi Sándor* 25 esztendősnél lévén, de a katonai vezetők is alig idősebbek. Az aradi vértanúk átlagéletkora 44 esztendő, és Klapka György innen a harmadik X-en érte el, hogy a harcokban soha nem veszített. Ezek az ifjak lehettek forrófejűek, gyakorlatias értelmiségiek, ám mint későbbi követőik, maguk is hiszékenyek voltak. Noha a március 11-én fogalmazott 12 pont és a két nap múltán papírra vetett Nemzeti dal szövegét lelkesedéssel vitték nyomdába, nem tűnt fel egyiküknek sem, hogy Landerer már várta a cenzúrázatlan kéziratokkal érkezőket, hiszen 14-én este értesült a pilvaxbéliek szándékáról. A szokottnál jócskán nagyobb mennyiségű papírt áztattatott be munkásaival és elutasította a városkapitány által felkínált fegyveres védelmet. Vita nélkül teljesítette a követeléseket, de még aznap kirúgta nyomdászát, Siegmund Waltert, mert gyanította, hogy rokonszenvez a hazafiakkal!

Lehetünk-e büszkék szétvert álmainkra, győzedelmes bukásainkra, hogy az 1849. március 30-án tartott egri haditanács döntése után sorra kényszerítették visszavonulásra Jellasics, Windischgrätz, Schlik, Wohlgemut csapatait, fölmentették a császáriak által ostromlott Komáromot, bevették Buda várát, de a háborút elvesztették? Képtelenség összeszámolni, hogy az 1849-től 1989-ig tartó 140 esztendő alatt mennyien pusztultak a csatatereken, börtö-

nökben, hadifogoly- és munkatáborokban, hány életet oltott ki a bakó Aradtól a Kisfogház udvaráig, nem is említve a messzire menekült bujdosók elfelejtett regimentjét.

A zsamokok következetesen féltek a kikelet hónapjától, a gyászoktól és párás tekintetektől, a nemzeti színű zászlók alatt gyülekezőktől, az „Itt az idő, most vagy soha...” – imádkozóitól. *Ferenc József* ugyan szeretett atyai pózban tetszelegni, támogatta a gyarapodást, de életében nem engedélyezte március 15-e hivatalos megünneplését, csupán azzal csitítgatta 1898-tól az erősödő követeléseket, hogy április 11-ét iskolai szünnapnak nyilvánították: „*A dicső emlékü V. Ferdinánd 1848-ban ezen a napon szentesítette a korszakalkotó törvényeket!*” Az egyébként gyengeelméjű uralkodót éppen a császár fosztotta meg trónjától, és utána adott parancsot, hogy idegen csapatok segítségével tiporják szét a lázadók seregeit. Még arra is komoly gondot fordított, hogy amikor az 1894. március 20-án elhunyt Kossuth Lajos földi maradványait a Nemzeti Múzeum előcsarnokában felravalatozták, megtiltatta a fegyveres testületek tisztjeinek a gyászmenetben való részvételt, de az érzelmeknek nem lehetett parancsolni: a becsületesebb hivatásosok polgári öltözetben a tömegbe vegyültek.

A magyarországi munkásmozgalom történetét feldolgozó kötetekben hiába keresni utalást arra, hogy az 1873 márciusában megalakult Munkáspárt vezetői bármit is tettek volna a '48-as eszmék, törekvések támogatása érdekében. Csak veszekedtek, és a „turini remete” halálának évében tartott MSZDP kongresszusán úgy döntöttek, hogy az egység helyreállítása céljából „*a párt a radikálisok osztályharcos platformja alapján egyesül!*”. Ez azt jelentette, hogy a marxista elvek fenntartása mellett a mér-

sékelt irányzat került vezető szerepbe, ám a századfordulón csoportosuló egyetemisták „beszölköttek” a folyamatokba. A Galilei Kör ugyan hangsúlyozta politikamentességét, de az 1912. március 4-ei választójogi tüntetésen és a „vérvörös csütörtökön” (május 22.) képviseltette az egyesületet. Az I. világháború kirobbanása jelentősen befolyásolta tevékenységüket, a hallgatók jelentős százaléka bevonult katonának, és a sorokat 1915 tavaszára főleg nők, illetve antimilitarista fiatalok „rendezgették”. A rendőrség 1918. január 12-én jó néhány galileistát letartóztatott, ötüket ellen pert indított: börtönbe került *Duczynska Ilona, Kelen Jolán, Sugár Tivadar, Csillag László, Végh Dezső*, némelyikük sorsát böjtöllel és sötétzárkával súlyosbították. A velük párhuzamosan szervezkedők, közöttük az 1914-ben alakult Március Kör elnöke, *Illés Béla*, elkerülték a nyomozók érdeklődését, mert elsősorban irodalmi rendezvényeket tartottak.

A cári Oroszország hadifogolytáborai- ban körülbelül félmillió magyar katona várta a háború végét. A reményvesztettek ragyogó alanyai voltak a bolsevista eszméket hirdetőknél. Az első magyar kommunista szervezetet 1918. március 24-én hozták létre Moszkvában *Kun Béla* és *Pór Ernő* vezetésével, majd a KMP megalakításának előkészítésére mintegy 300-an tértek vissza 1919 márciusáig Magyarországra. Egy évvel később, az OK(b)P összoroszországi értekezletén (március 20–23.) agitációs és propaganda osztályokat alakítottak az emigránsok, agitátor-, valamint parancsnokképző iskolákat állítottak fel, internacionalista csapatokat szerveztek, illetve a hazatérő hadifoglyok közé vegyítve pártszervezőket küldtek. *Kun Béla* 1918 november közepén tért vissza Moszkvából Budapestre és néhány nappal később

(24-én) a KMP KB elnöke lett, de cikkei miatt a párt más vezetőivel együtt 1919. február 21-én letartóztatták. A „hatalmi szigor” jól jellemezte, hogy zárkájában szabadon tárgyalhatott az MSZDP balszárnnyának vezetőivel. Március 21-én elhagyhatta a fegyházat, rögtön átvéve a tanácskormány vezetését. Külügyi népbiztosként március 22-én utasította Pór Ernőt, hogy lépjen kapcsolatba Leninnel és kérje a „szovjetkormány védelmét, dacsövetségét”. Erről gyorsan értesültek a polgárok, kereskedők: egyre-másra követték el tucatjával az öngyilkosságot a statáriumtól rettegők, az árúkézletüket féltők. Kezdetét vette az értelmetlen kivégzések özöne: *Pescha Oszkár* fiatal tengerészt úgy lőtték agyon a „forradalmi törvényszék” tagjai március 24-én, hogy a sötétben égő szivart dugtak a szájába, mert így jobban célozhattak.

A Tanácsköztársaság első napjaiban, a március 24-én a népbiztossági jóváhagyással létrehozott SZDSZ 30 tagú direktóriumra lefoglalta a menzákat, segítőegyesületeket és csak a túlnyomórészt politikai tárgyu előadásokra hívogatták az egyetemistákat: „Miért legyen az orvos szocialista?”, „A mérnök és szocializmus”, „A proletariátus diktatúrája” és ehhez hasonló témák közül válogathattak.

Dr. Váry Albert koronaügyész-helyettes adta közre *A vörös uralom áldozatai Magyarországon* című könyvet. Ebből megtudhatjuk, hogy ama 133 nap alatt 590 embert gyilkoltak le nagyrészt ártatlanul, de az adatok nem teljesek, mert hiányoznak a közben elszakított területeken lakott áldozatok, a bántalmazás, fogva tartás folytán utóbb meghaltak névsora, és nem sikerült pontosítani azon szerencsétlenek számát sem, akiket a harctéren végeztek ki a kommisszárok vagy azok beosztottai. Bűnvádi eljárás 1919 őszétől 70 ezer személy ellen indult, körülbelül 15 ezren kerültek előzetesbe, de mindössze 6 ezer főt

ítéltek el, ám ebből negyedük kegyelmet kapott, 300-nál többet kiadtak az oroszoknak.

A Magánalkalmazottak Országos Szövetsége (MOSZ) helyiségeiben, valamint a városi könyvtárban találkoztak a diákok, és 1920. március 14-én a Vigadóban tartott Ady-matiné keretében emlékeztek meg a Tanácsköztársaság kikiáltásának első évfordulójáról. Közülük számosan kapcsolatot tartottak a KMP-vel, és 1921 márciusában a proletárdiktatúra eljövételét beharangozó, „Munkások! Elvtársak!” kezdetű röpiratot terjesztették, főleg Budapesten. Az *Andics-Berei* csoportot hetek alatt elfogták, a június végi tárgyaláson kapott 15 évi fegyházat az akkor még gimnazista *Vas Zoltán*. (A bölcsész Andics és a jogász Berei még abban az esztendőben Szovjet-Oroszországba mehetett!) *Gerő Ernő*, *Komor Imre* és *Vidéky Alice* 1923 tavaszán került a vádlottak padjára, de az újabb fogolycserre-egyezmény alapján elvtársaikhoz utazhattak.

A *Bethlen-kormány* érdemének tulajdonítható, hogy közel nyolcvan esztendeig tartó várakozás után, 1927-ben nemzeti ünnep lehetett március 15-e. A föltribolozott fővárosban nyíltan ismételtették Pap-Váry Eleménné fohászát: „Hiszek egy Istenben, / Hiszek egy hazában, / Hiszek egy isteni / Örök Igazságban, / Hiszek Magyarország feltámasztásában!” Gyarapodtak a fiatal nacionalisták, a „Nem, nem soha!” lelkesei, egyetértve Mussolini véleményével: „I Trattati di pace non sono etemi!” (A békeszerződések nem örökkévalóak!) A baloldaliság eszméje más szintekre terelődött, és az 1928 tavaszától szerveződő értelmiségi körök (Bartha Miklós Társaság és a hozzájuk kapcsolódó vidéki mozgalmak) elsősorban a falukutatás felé fordultak. Közrejátszhatott az is, hogy 1928-ban vezették be a szigorított dologház intézményét, bár a X. számú törvény sokféle alkal-

mazhatósága nem csupán a kriminálpolitika érdekeit szolgálta. „A rendes életmódhoz” való szoktatás alapelvei közé tartozott a „kommunista tévtanok” ellensúlyozása.

A március 15-ei ünnepségek általában megmozgatták a határon innen és túl élő magyar fiatalokat, 1930-tól mind több helyről érkeztek az egyetemisták, fiatal értelmiségiek. A „népi kultúra” megmentésén fáradozó „kollégisták” derékhada azonban csak elméletileg ismerte a szociális gondokat: 1932-ben a rendőrség azért is mellőzte a március elején rajtakapott gyanúsítottak letartóztatását, mert szüleik professzorok, kamarai elnökök, főrendiházi tagok voltak. Az irodalom frontjain is dúlnak a csaták: *Illyés Gyula* a '21-es párizsi emigrációjából '27-ben hazatérve *Füst Milán* javaslatára (Levél Gellért Oszkárnak, 1927. márc. 18.) a Nyugat alkotói közé léphetett, 1931-ben Baumgarten-díjat kapott *Babits*tól, de a kolozsvári Korunk szerkesztője, *Gaál Gábor* megtámadta a folyóirat márciusi számában *Egy költő, aki álarcot hord* címmel.

A harmincas évek közepétől a kulisszák mögött egyfajta népfrontosság érlelődik a KMP (*Kállai Gyula, Rajk László, Ságvári Endre, Zöld Sándor*) diákjai és a népiekhez tartozó szociográfusok köreiben. Amikor a Márciusi Front 1937 tavaszán zászlót bontott, és 15-én a Nemzeti Múzeum lépcsőjén *Kovács Imre* felolvasta a legfőbb követeléseket, a józanul gondolkodóknak azonnal feltűnt, bajok lesznek a „hogyan tovább” kérdéssel: politikai mozgalom vagy szellemi ellenállás kap-e elsődlegességet? Alig egy esztendeig tartott a versengés, mert a Debrecenben kiadott TOVÁBB első és második számát 1938 tavaszán a rendőrség elkobozta és az MF megszűnése után sajtóvétség ürügyén ítéleteket hoztak. De már kevesen figyeltek a korábban még érdekes beszédtemának tartott ese-

ményekre, hiszen márciusban Hitler csapatai már Bécs utcáin masíroztak és Ausztriát a Német Birodalomhoz csatolták.

A müncheni egyezményt követően a magyar kormány megkezdte a visszacsatolásra kerülő területek katonai megszállásának előkészítését, ám a Felvidékre nem akartak reguláris haderőkkel vonulni. A Rongyos Gárda elnevezésű szabadcsapat közel ezer fegyveresével lépték át október 6-a után Tarpánál a határt, nem számolva azzal, hogy a csehek 14 jól felszerelt hadosztálya könnyedén tönkrevetheti a félig civilruhás zászlóaljkat. Ez az elhamarkodottság röviddel később oda vezetett, hogy a birodalmi külügyminiszter, Ribbentrop a szorosabb együttműködést sürgette; 1939. március 5-én tárgyalni Budapestre érkezett Lahousen és Stolz, két Abwehr-tiszt, hogy a két hadsereg közös tennivalóit összehangolják. Előző való nap *Sztójay Döme* diplomáciai úton kérte, hogy a németek és olaszok ismerjék el Magyarország elsőbbségét a kárpátukrán területekre, de választ nem kaptak, ezért érte váratlanul a kormányt Hitler március 13-ai üzenete, hogy 15-étől szabad kezet kapnak.

„Muszkaföldön lassan jár a posta...”

Csehszlovákiát 1939. március 15-én előzőnlőtték a német csapatok, Bécs után Prága következett, míg a magyarok a következő reggelen Vereckénél átlépték a határt, de a románok, igényt tartva a Huszt–Berezna–Bisztra vonalról északra lévő falvakra és a körösmezei vasútvonalra, szintén mozgósítottak. *Bárdossy László* bukaresti magyar követ március 20-án jelezte, hogy nincs ellenséges szándék, pusztán „védelmi jellegű” a határ egész hosszában működő békehelyőrségek megerősíté-

se. Óriási lelkesedés volt a jócskán megnagyobbodott országban: 1940 tavaszán a német hadsereg nyugati sikereinek hatására sokan figyelték kíváncsian a tervek, szándékok alakulását szerte a világon.

Moszkvában március 12-én aláírták a finn–szovjet békeszerződést, 18-án Hitler találkozott Mussolinivel, aki bejelentette Olaszország hadbalépési készségét, 28-án pedig a franciák és az angolok kötelezték magukat, hogy nem írnak alá különalkut. Mire virágba borultak a fák, Dánia, Norvégia, Belgium, Hollandia elesett. Chamberlen helyett Churchill lett a brit miniszterelnök, a Vörös Hadsereg bevonult a balti államokba, majd december 12-én megkötötték a magyar–jugoszláv örök barátsági szerződést, amely mindössze a következő rügyfakadásig tartott. Hitler 1941. március 27-én adott parancsot Jugoszlávia megtámadására, majd a hónap végén Paulus tábornok Budapesten tartózkodott, a német–magyar katonai egyezmény pontosítása miatt. (Teleki Pál miniszterelnök erkölcsi megfontolásból fejbe lőtte magát!) A kocka el volt vetve, már nem lehetett kikerülni a hadüzeneteket, a Szovjetunió elleni támadásban való részvételt, ami 1943 januárjára a 2. magyar hadsereg majdnem teljes pusztulásához vezetett. A kormány komoly erőfeszítéseket tett a maradék erők hazatérése érdekében, ezért március 14-ére a fővárosba rendelte a vezérkar főnökét, de a Führer nevében Keitel azt közölte a honvédelmi miniszterrel, hogy csak akkor kapnak lehetőséget a visszajövetelre, ha cserében 2 új hadosztály és 12 építőzászlóalj indul a frontra.

Az ország jelentős százaléka rettegésben és félelemben élt, a március 15-ei koszorúzás német- és háborúellenes tüntetésé változott a Petőfi szobornál. Ritkán ke-

gyelmeztek az elfogott baloldaliaknak, katonaszökevényeknek, figyelték a sajtó tevékenységét, a csendőrök letartóztatták a „nemzetellenes szellemben” beszélőket. Mind a Honvédelmi Minisztérium, mind a Belügyminisztérium elhárító osztályai bámulatos gyorsasággal fölgöngyölítették a szervezkedéseket, de a függetlenségi mozgalomhoz tartozókat általában futni hagyták. Megállíthatatlanul közeledett a katasztrófa, hiszen amikor a szovjet csapatok átkeltek a Dnyeszteren. Magyarország stratégiai fontosságú terület lett. Hitler fölismerte, hogy céljai elérése érdekében engedelmes kormányra van szüksége, továbbá olyan körülményekre, amelyek lehetővé teszik a totális védelmet.

A Führert 1943. március 3-án tájékoztatták a tervekről, hogy mielőtt a délről és nyugatról érkező csapatok megszállják az országot, március 18-ig 500 jól kiképzett kommandós szivárog Budapestre, illetve környékére, aztán elfoglalják a kijelölt pontokat. A magyar katonákkal szembeni magatartásról március 11–13-ig döntöttek, miszerint az ellenállást kíméletlenül le kell törni, az egységek vezetőit agyonlővik, a legénységet foglyul ejtik és munkaszolgálatra viszik a hátszágba. A magyar kormány nyugtalanul figyelte a Bécs melletti csapatösszevonásokat, de csitítgatták a gyanakvást. Olyannyira sikeresnek bizonyult a figyelemelterelés, hogy a március 15-ei operaházi ünnepi előadás szünetében Horthy (bár ingadozott) elfogadta Hitler invitálását 18-ára Klessheimbe. Az ezt követő egy esztendő eseményeinek tengernyi irodalma van: Szálasi hatalomra kerülése, a zsidók deportálása, Bajcsy-Zsilinszky Endre és társai letartóztatása, a rögtönítélő bíróságok működése, ostromok, kitörések, hogy Pusztaszeren 1945. március 29-én

megkezdték a földosztást, de az oroszok csak 31-én érték el Sopronnál az országhatárt. Annak ellenére szürkültek a márciusok, hogy az 1945-ös esztendő tavaszának fényes szelei újra összeboronálták a népi kollégistákat, a túlélőket, a politikai ellenfeleket, hogy aztán valamelyik párt tagjaitként röviddel később ismét szembekerüljenek. Az elfogulatlan törvénykezést a boszszú váltotta fel, és ezt a Népbírószág Országos Tanácsa (NOT) ítélkezői nem is cáfolták, miként azt sem tagadták, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság működése idején szovjet parancsokat teljesítettek; Beljanov altábornagynak tartoztak számadással. *Dr. Major Ákos* életrajzában olvasható, hogy az egykori cserkész, a horthysta honvédség jogvégzett főhadnagya ifjú tisztként mennyit vitatkozott a kommunistákkal cimboráló Tamás testvérével, ám a színész báty illegalitásba húzódása (március 19) után kézbe vette Lenin német nyelven kiadott összes művét.

A Signum Laudius államfői elismerés birtokosa köpönyeget fordított, és a még ostromlott főváros pesti oldalán, a Budapesti Nemzeti Bizottság megbízásából katonákat húzatott fel az Oktogon lámpavasaira; már 1945. március 5-én esküt tett a BNB ötös bizottságának tagjai (köztük Gerő Ernő) előtt a rövidesen hírhedtté vált *Tucsek Gusztáv* és *Olti Vilmos* társaságában. Az első, valóban politikai színezetű tárgyalást 1945. március 29-én kezdték a Zeneakadémián, és a keretlegénységgel vádolt két tartalékos sietősen bíróra küldték. Egymást követték a szigorú ítéletek, olyannyira, hogy a Lúdas Matyi humoristája a pár esztendőös büntetésnek örülve így élcelődött: „Enyhemajor, ötév pusztá!” Persze ritkán adódtak ilyen „melléfogások”, hiszen akiket a NOT esetleg „büncselekmény hiányában” felmentett, a kommunista irányí-

tással működő ÁVO-sok vagy az oroszok a szabadulás percében lefoglalták. A törvényes választás után a Kisgazdapárt, a Szociáldemokrata Párt és a Parasztpárt mellett Rákosiék rendelkeztek a kormányalakításhoz szükséges szavazatokkal, de a belügyminiszteri tárcát a Moszkvából érkezett Nagy Imre kapta. Nem sokáig ülhetett a bársonyszékben, mert 1946. március 23-án Rajk László került a helyére. és a rendőrség alosztályaként működő ÁVO, illetve a KATPOL tevékenysége a parlamenti demokrácia ellenére rettegésben tartotta az országot. A cél érdekében közel 500 úgynevezett háborús bűnös kiadatását kérték az amerikaiaktól, köztük Szálasi Ferencet és tíz társát. A volt miniszterelnök 1945. március 27-én hagyta el az országot és május 5-én került a szövetségesek fogságába. Október 3-án az első csoporttal hozták vissza. A korábbi nemzetvezető helyét az Andrássy úti Hűség Házában *Péter Gábor* foglalta el, itt tartották fogva egy pincezárkában az „első számú” ellenséget.

Csak találgatni lehet, hogy *dr. Jankó Péter* tanácsa miért húzta az időt 1946. március 1-jéig, hogy aztán 2–19-éig folyamatosan munkát adjanak *Gera József* állami ítélet-végrehajtónak. Szálasit 1946. március 12-én 15 óra 24 perckor akasztották fel, a NOT kegyelmi tanácsa március 15-én jóváhagyta a még életben lévők halálbüntetését, hogy „az igazságszolgáltatás akadálytalanul bekövetkezzék...”.

A kedélyek azonban nem nyugodtak, 1947 tavaszától a szovjetek felügyeletével és támogatásával elkezdődtek a „kirakatpekrek”. Vorosilov marsall utasítására az utcán letartóztatták Kovács Bélát, a Kisgazdapárt főtitkárát, mentelmi joggal rendelkező képviselőt, és az ausztriai Badenbe hurcolták, ahol orosz bíróság mondta ki márciusban a 25 évig tartó kényszermunkát, pedig We-

ems amerikai tábormok határozottan követelte, hogy az Egyesült Államok és Anglia SZEB megbízottai is részt vehessenek a kihallgatásokon. Szviridov március 8-án kelt levelében elutasította a kérést:

„Mint köztudott, az összeesküvés ki vizsgálása befejezést nyert, és az összeesküvés ügyét a Magyar Köztársaság független, demokratikus bírósága tárgyalja. Ennek alapján nincs módomban elfogadni az ön arra vonatkozó ajánlatát, hogy együttesen vizsgáljuk ki a jelenlegi helyzetet és az összeesküvés ügyét, mivel az a Magyar Köztársaság belügyeibe és a Magyar Népbíróság törvényes jogaiiba való durva beavatkozás lenne.”

A Magyar Közösség-per lebonyolítása azért lehetett sürgős, mert a párizsi békeszerződés aláírása után a Szövetséges Ellenőrző Bizottság működése hivatalosan megszűnt, de Magyarország és Ausztria ellenőrzése szovjet kézben maradt.

Rákosiék komolyan félték a következő választástól, nem bíztak abban sem, hogy az 1946. március 5-én megalakult Baloldali Blokk (MKP, SZDP, NPP és a Szakszervezeti Tanács) jelentős létszámú támogatóra talál, mert azt tapasztalták, hogy 1947. március 12-én hiába fosztották meg az FKGP 20 nemzetgyűlési képviselőjét a mandátumától, és fogadtatták el ezen a napon a szinte korlátlan hatalmat biztosító, „a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló törvényjavaslatot”, a lakosság rokonszenve nem azonosult kívánt mértékben a kommunis-
ták akaratával.

A megfélemlítés látszott a legkézenfekvőbbnek, melynek következtében 1947 harmadik hónapjától erősen fellazultak a jobbszármányon lévő pártok sorai. A kemény ítéletek után félszázan távoztak a parla-

menti koalícióból, Kovács Imre kilépett a Nemzeti Paraszt Pártból, a március 11–13. közötti napokban tartott pártközi tárgyalásokon pedig a honatyák sietősen rábólintottak a hároméves terv kidolgozására, a szövetkezeti mozgalom egységének megteremtésére, a fakultatív vallásoktatás bevezetésére. Ez utóbbi ellen hiába tiltakozott pásztorlevelében március közepén *Mindszenty József*: sok ember életébe, szabadságába került az ellenállás! Az augusztus 31-én tartott választáson az MKP elérte célját, a „kékcédulás” csalásokkal 1 113 050 szavazatot szereztek, és a 10 párt versengésében az első helyen végeztek.

Ez viszont nem jelentett megnyugtató győzelmet, mert hiába kapták a voksok 60 százalékát a választási szövetséghez tartozó „négyek” (MKP, SZDP, NPP, FKGP), a polgári jobboldaliak komoly erővel rendelkeztek. Valamilyen módon ki kellett őket szorítani a hatalomból vagy minél többet a maguk oldalára csábítani. Ragyogó lehetőségnek kínálkozott erre a Szovjetunióban sínylődő hadifoglyok és az odacipelt polgári személyek sorsa, hiszen a nyugati hatalmak rabságában lévő 280 ezer katonát 1946 decemberéig szabadon bocsátották, míg az orosz táborokból csak 50 ezren térhettek haza a körülbelül 620 ezernyi szerencsétlenből. Rákosiék 1947 nyarán azt hangoztatták, hogy „a magyar kommunista párt közhenjárására” hamarosan itthon lesznek valamennyien. Záhonynál valóban tucatjával gördültek át a vonatok, a szerelvényeken gondosan kiválogatott, jól felhízlalt „etáposok” várták, hogy mintegy 110 ezren szülőföldjükre léphessenek, de ezt követően hirtelenjében ismét nehezen járt a posta, ott valahol távol, Oroszországban.

Az FKGP vezetősége az 1948. március

6–7-ei, Balatonkenesén tartott értekezletén úgy döntött, „természetes kötelesség” a haladás útjára lépni. Különösebb vita nélkül csatlakoztak az NPP-ek is, látván, hogy az SZDP-ek március 6-tól 8-ig rendezett XXXVI. kongresszusán már döntést hoztak arról, hogy a vezetőség „*haladéktalanul kezdjen tárgyalásokat a Magyar Kommunista Párt vezetőségével az egységes munkáspárt megalakításához még szükséges ideológiai, politikai, szervezeti feltételek megteremtése céljából.*” A korabeli újságokat lapozgatva kíváncsiságra ingerlőek az események: az 1944. március 25-én veszprémi püspökké kinevezett későbbi hercegprímás sopronkőhidai fegyházban elmondott karácsonyi imájára emlékezett-e négy esztendővel később az a bizonyos Rajk László nevű fogvatartott, aki 1948 tavaszán MKP-s belügyminiszter? Vajon miért tették lehetővé a vasfüggöny leeresztését azok az amerikaiak, akiket vérig sértett 1947 márciusában a moszkvai külügyminiszeri konferencián a merev szovjet elutasítás valamennyi lényeges döntésnél, miért vették tudomásul a „nyet”-korszak kezdetét, ezzel hazánkat is átengedve a „rab nemzetek” soraiba?

„Mit faragsz, ács?”

Az 1948. március 15-ei komoly pompával létrehozott centenáriumi ünnepségen táblák özönével hirdették, hogy Petőfi és Táncsics örököse a kommunista párt. A díszemléken lévők között integethettek az első Kossuth-díjasok és az MKP kegyeltjei, akik közül némelyek még abban a hónapban (március 25-étől) a 100-nál több embert foglalkoztató üzemek, gazdaságok államosításának pillanatától igazgatók lehettek. Az élet számos területén központo-

sításhoz kezdtek, csupán a Népi Kollégiumok Országos Szövetsége működhetett tovább ettől a naptól, hiszen az „önként” feloszlott és korábban autonóm diákszervezetek (MAKE, DOKOSZ) „*a legmagasabb politikai tudományokra oktatni hivatott Vasvári Pál Akadémia*” mozgalmahoz csatlakoztak, de mint ahogy legfőbb patrónusuk, Rajk László sorsa, az övék is megpecsételődött: 1949. március 6–8-án találkozhattak utoljára a NÉKOSZ második főiskolai nevelési konferenciáján. Két hónap múltán körlevélben ismertették az 1948 nyarától MDP névvel működő párt határozatát a „*trockista kártevők kémcsoportjának letartóztatásáról*”.

Fokozni kell az éberséget! – ismételtette Rákosi, és 1949. március 12-étől az üzemi bizottságokat beolvasztották az állami szakszervezetekbe, az addigi vezetők konokabbjait internálták. A bizalmatlansági hullám elérte a volt szociáldemokratákat is, jelenlétükkel veszélyeztették az esetleges háborúra való felkészülést. A KV márciusi ülésén határozatot hoztak, hogy vaskézzel sújtsanak a kulákokra, ezt a réteget „ki kell iktatni”. Gyakorlatilag teljesen felszámolták a magánszektort, megemelték a kötelező teljesítményeket, beszolgáltatásokkal riogatták a falusiakat, a határok mentén befejezték a műszaki zárat, 1950-től állami ünnep lett november 7-e, március 15-ét pedig rendes munkanappá nyilvánították, csupán az iskolai oktatás szünetelhetett.

A negyvenes évek közepétől az ÁVH, a KATPOL és a BM közel 140 ezer főre duzzasztotta a karhatalmi feladatokat is ellátók csapatát, ebből megközelítették a 100 ezret a „képarolis” hivatásosok. Magyarországon 1945 után a forradalom kitöréséig egy híján 200 fogházat, börtönt, internáló- és munkatáborot „üzemeltettek”, miközben a

jóval nagyobb, ám ugyancsak kommunista lengyeleknél beérték 97-tel. Egy ismert pszichológus szerint minden társadalomban hozzávetőlegesen 5 százaléknyi szadista lehetséges, de erre az élet nálunk többször is rácsfolt. Nedves, bűzös cellák, zsúfolt barakkok (Márianosztrán a 880 férőhelyen 2500-an szorongtak *Keresztes Sándor* ÁVH-s alezredes parancsnoksága idején), az őrszemélyzet trágársága, könyörtelensége tovább fokozta a szenvedéseket. Számos helyütt az orvosi ellátás hiánya, az élelmezés gyengesége és a fertőzések miatt naponta lehetett látni halottcipelőket, ezért lehet joggal büszke a magyarság arra, hogy az 1956-os fölkelés idején egyetlen fegyőrt sem bántalmaztak a túlélők, a börtönökből kitorló rabok. Sőt, az ezrek tragédiájáért felelős Péter Gábort is (csak 1958-ban szabadult) megvédték a lincseléstől, pedig akadt 1954-től fogolytárs ellensége jócskán, hiszen csak a Rajk-per kapcsán 597 személyt tartóztatott le, közülük sokat agyonverett, halálra éheztetett, felakasztatott, öngyilkosságra kényszerített.

Ám kanyarodjunk vissza azokhoz az esztendőkhöz, amikor javában működött a Keletről Amerikába származott politológus, *Zbigniew Brezinski* elméletének gyakorlata: „*A tisztogatás értelme, hogy megfélemlítse azokat, akiknek feladata, hogy másokat megfélemlítsenek!*” A komolyabb viharokat kavart NOT-os kivégzéseket 1947-ben áthelyezték a Markóból a Gyűjtőbe, mert azt a veszthelyet nem lehetett három oldalról is fotózni, „belelátni”: a tömegeknek elégük lett a népbíróságos igazságszolgáltatásból. Nem érezték, hogy ezután jön a java. Szálasi pedikűröse, *Nidosi Nedics Imre* is megkapta 1948 tavaszán a kötelelet, az újságírókat pedig Rákosi figyelmeztette a Szabad Nép március 24-ei szá-

mában, hogy szenzációhajász cikkeikkel ne tereljék el a lakosság figyelmét a fontos ügyekről, amelyek akadtak bőségesen.

Ilyen légkörben készülődött a párt és az állam vezetése 1952 márciusára, hogy méltón ünnepelhesse az ország a „bölcshöz vezető”, a „hőn szeretett, legelső magyar ember” 60. születésnapját. Munkába lendültek a festők, szobrászok, fotósok és retusőrök, a díszalbum szerkesztői, valamint az írók, kerekén 33-an. A gyárakban, mezőgazdasági üzemekben versenyeket hirdettek, a Kalocsa-vidéki pingálóasszonyok virágokkal ékesítették a „róla” elnevezett néhány kultúrház falát, levél érkezett a Moszkvai Terület Azsitkovó falujából: „*Azon a napon jött világra első lányom, amikor Rákosi Mátyást életfogytiglani fegyházzal sújtották, és mi Mátyásnak kereszteltük el, hadd tudja a lányom, kinek a nevét hordja, hadd legyen büszke, hadd kövesse őt.*”

Az operaházi díszünnepségen tették március 8-án este a nagy lelkesedésre a koronát: olyan riporterek ömlengtek dicsérettel, akik 1956 októberében (a fegyveres harcok kirobbanása előtt) sietősen távoztak Nyugatra, parányit sem szégyenkezve a tenyérvörösítő tapsokért, az ezeket rács mögé juttató eszmefuttatásokért, a hazugságoktól hemzsegő tudósításokért. De ez egy ilyen ország, hiszen amikor kerekén egy évvel később az Országgyűlés törvénybe iktatta a március 3-án elhunyt *Sztálin* érdemeit (a hírt csak 5-én közölték), a gyásztól látványosan zokogók riadtan latolgatták a várható eseményeket, a Kremlben végbe menő gyilkos küzdelmeket, ám arra nem sajnálták az időt, hogy március 16-án minisztertanácsi határozattal munkanappá nyilvánítsák a húsvéthétfőt.

A diktátor halála utáni kollektív vezetés

„új szakasza” parányit engedett a szorításban. Ennyi bőven elegendőnek bizonyult arra, hogy június 17-én a kelet-berlini lakosság pusztá kézzel rohanjon a tankokra, illetve Magyarországon is paraszttüntetések szerveződjenek az Alföldön. Hruscsov elrendelte a kurzusváltást, Nagy Imre kapta a miniszterelnökséget: július 31-én megjelent az első amnesztiarendelelet, majd lassanként hozzákezdtek a politikai ítéletek felülvizsgálatához. Néhol azt is engedélyezték a raboknak, hogy 10 szóban közölhessék (bő három év elteltével) hozzátartozóikkal, életben vannak, „egészségesek”. Kalocsán az „apu”-nak becézett Haller őrnagy a beszélőt és a csomagküldést is jóváhagyta: emberségességéért 1957-ben menesztették.

Rákosi képtelen volt elviselni a hatalom megosztását, és kereste a lehetőséget az ellentámadásra. Nagy Imre igyekezett megnyerni az írókat („közelebb a valósághoz”) és lehetővé tette, hogy az 1954 tavaszától

sorban szabaduló kommunisták, szociáldemokraták, „rajkisták” kifejthessék a nyilvánosság előtt véleményüket (Csillag, Irodalmi Újság stb.), bocsánatot kérhessenek a naivak („Bűnös vagyok: elhittem bűnödöt”). Engedélyezte a tsz-tagok kilépését, a szervezetek fölszámolását, 1954. március 10-én megszüntették a rögtönítélő bíróságokat. 13-án népellenes bűnösség vádjával életfogytiglant kapott a már jó ideje előzetesben lévő Péter Gábor. Ebben a perben 2–10 év jutott a kegyvesztett ÁVH-s tisztek özönének, akiket első kihallgatásaik során még arra a vallomásra akartak rávenni, hogy mint zsidók, összeköttetésben álltak a nyugati cionista szervezetekkel. Ám a generálistisztes hirtelen halála után ezzel már nem törődtek, a KGB (Kommitjet Goszsudarsztvennoj Bezopasznosztyi) veszni hagyta levitézlett főtisztjeit.

Rákosi azonban gyorsan észrevette, hogy Nyikita Szergejevicsét kevésbé érdekli a csatlóspárton belüli acsarkodás. Az

MDP KV 1955. március 2–4-ei ülésén a főtitkár már jobboldali veszélyt emlegetett, de amikor megérezte, hogy kevesen támogatják, március 12-én Somogy megyében, Nagy Imre pátriájában tartott előadásán kihagyta beszédéből az opportunista vádak. A helyzet azonban hirtelen megváltozott, így az 1953-as programot a március vége felé a Budapestre érkezett *Szuszlov* utasítására megbuktatták: április 14-én Nagy Imrét leváltották, kizárták a pártból, mert „*antimarxista, Lenin-ellenes nézeti voltak, s elhanyagolta a szocializmus legfőbb célját, a termelékenység fokozását*”. A következő hónapban létrejött a Varsói Katonai szerződés, május 15-étől a megszálló hatalmak hozzákezdték Ausztriában csapataik kivonásához. A párizsi egyezmény értelmében hazánkat is köteles lenne elhagyni a Vörös Hadsereg, de „*az Országgyűlés döntése és a magyar nép óhaja*” szerint felhatalmazták a további maradásra.

Érződött, hogy leáldozóban az ÁVH tekintélye, felülvizsgáló ügyészek jelentek meg a börtönökben, csökkent a bírók közvetlen politikai ellenőrzése, az MDP kívá-

nalmainak teljesítése: 1945-től 11 ezer ítélkezőt menesztettek a „*bizonyítékok szabad mérlegelése*” miatt, az enyhe, felmentő döntésekért, pedig ez nem lehetett túl gyakori, hiszen csak a koncepciós perekben 300 ezer embert hurcoltak meg. A fegyőröknek 1955-ben közel 38 ezer fogvatartottra kellett vigyázniuk, de a politikaiak egyre kevésbé tartottak a magatartásukon sietősen változtató smasszeroktól.

A bomlás jelei 1956 februárjától, a XX. szovjet pártkongresszuson elhangzottak után mutatkoztak szélsébesen. Az értelmiségiek vitatkozni, kérdezni akartak, ezért a DISZ jóváhagyásával március 16-án létrejött a Petőfi Kör: a Kossuthklubban tartott előadásokon sarokba szorították a „keményvonalasokat”, bátran támadták Rákosi beszédét, amit az MDP KV március 12–13-ai ülésén mondott. Ezen a tavaszon rákényszerítették, hogy március 27-én kijelentse: a Rajk-per provokáción alapult! Néma döbbenettel tűrte *Litván György* fiatal tanár javaslatát, hogy mondjon le, mert mérhetetlen károkat okozott a pártnak, az országnak. Ennek

már a fele sem volt tréfa, egyre képtelenebb erőlködéssé fajult a bűnök erénnyé kovácsolása. Megindult a lavina!

Mielőtt lezárnánk eme 11 év márciusának krónikáját, tegyünk említést a biztonsági szabályok kijátszóiról vagyis a szökésekről, hiszen semmi nem ártott annyira az ÁVH tekintélyének, mint amikor „egy közveszélyes fasiszta hűnöző” elfogásához kérték a lakosság segítségét. A két világháború közötti esztendőkből is mindent elkövettek, hogy ne sikerülhessen a „télap”, de a büntetés-végrehajtás működését is módosító 1949. évi XX. törvény (amely rögzítette a „szocializmus alapjainak lerakását”) megteremtette a teljes diktatúrát. A falakat magasabbra építették, többszörös drótsövényt feszítettek körbe, szétválasztották a külső őrköt a belsőtől, golyószórók, géppisztolyok kerültek a tornyokba. Az elszántak keveset kockáztattak, hiszen reggeltől estig hallgatták a fenyegetést: „*Itt fognak megdőglenni, és aki a szökésnek csak a gondolatával is foglalkozik, olyan megtorlásban részesül, amit soha életében nem fog elfeledni. Az Államvédelmi Hatóság börtöneiből nincs menekvés!*”

Szűcs Dezső 1950-ben került Vácra, ahol Lehota őrmagy teremtette meg az ország leghírhedtebb ÁVH-s fegyházát. A fiatal elítélt a mérnöki irodában tervezgette türelmesen szándékának kivitelezhetőségét. Erre 1953. június 23-áig várt. Egy kinti építkezéshez kérte a munkalehetőséget, és nagy szerencsével eljutott a Dunáig: sikeresen átúsztta, majd rövidnadrágban gyalogolva tartott Budapest irányába. A szőlő-hegyekben dolgozó gazda ruhát, cigarettát, csákányt adott neki. Éjszaka kopogtatott nagyanyja házának ablakán, de nem sokáig maradhatott. Rendőrautó közeledett, ő pedig 37 forinttal a zsebében menekült a határig, amit július 3-án

lépett át. Osztrák területen az amerikai és angol elhárítók kételkedtek vallomásában, ezért fogva tartották: Szűcs 1953 karácsonyán öngyilkosságot kísérelt meg, további sorsa ismeretlen.

Hasonló gyanakvással fogadták az 1951 májusában, Recskről „dobbantott” Michnay Gyula volt hadapród iskolást is, aki féltucatnyi társával hagyta el a rémségeiről nevezetes „haláltábor”, de csupán neki sikerült Nagycenknel átúsznia a drótkerítés alatt. Bécsben gyanakodva hallgatták elbeszélését a borzalmakról, csak akkor adtak hitelt szavainak, amikor tudomásukra jutott az országos körözés. Pár nap múltán a Szabad Európa Rádió sorozatban ismertette a lágerben összezsúfoltak neveit és a szörnyűségeket. Például azt is, hogyan bántak a hajdani csendőr főhadnagy Dobóval, az első sikeres menekülővel. Szerencsésen átjutott 1950 nyarán Csehszlovákiába, ahol aránylag biztonságban érezhette magát, de az ÁVH bosszúból letartóztatta édesapját; addig kínozták, míg a fiú vissza nem tért és nem jelentkezett önként. Heteken át verték, éhez-tették, éjszakára gúzsba kötötték.

A Magyar Föld alatti Front 1952-ben halálra ítélt vezetője, Floszmann György 1953 júliusában kegyelmet kapott, de 1954 októberében a várpalotai Cseri aknába vitték dolgozni, ahonnan három társával november 17-én sikeresen kitért. Hossfayt, Kalmárt és Koháryt elfogták, amikor egy kitelepített német házába költözött kommunista családtól kértek italt, élelmet, de neki ördöge lévén, december 1-jén Grazban vethette papírra emlékeit a siralomházban töltött hónapokról, megörökítve az utókornak oly sok kivégzett nevét. (A rabruhában érkezett menekültet hitetlenkedve faggatták az angol elhárítók!)

A legérdekesebb Karácsony Szilárd esete, mert azt a véletlent fordította a maga

javára, hogy 1955 őszén a Gyűjtőműhelyekben és a kazánházban szorgalmaskodóknak elég rossz állapotban lévő, mégsem föltűnően kopott ÁVH-s legénységi ruhát adtak. Ebbe öltözve kucorodott a salakot szállító teherautó tengelyére, és hatalmas „malaca” volt, senki nem nézett a plató alá. A lerakodóhelyhez közeli útkereszteződésnél földre csusszant, aztán komótosan elvegyült a sarkon túli tömegben. Szökése után a fogház parancsnoka, *Bánkúti* ezredes félholtra ütlegeltette az intézmény rabjait. Ilyen tömegverés soha nem fordult elő a hazai büntetés-végrehajtás történetében, pedig 1956 után sem bántak évekig kíméletesen a politikai foglyokkal.

„Huncut kis hóhérok”...

A Márciusban Újra Kezdjük lehetősége nyugtalaníthatta a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány és az MSZMP vezetőit, hiszen a karhatalmistákon, valamint a hűségesküre kényszerült tisztéken, rendőrökön kívül kevesekre számíthattak. *Münnich Ferenc*, a „fegyveres erők és közbiztonsági ügyek” minisztere nem télenkedett: heteken belül dugig töltötte a börtönöket, a statáriálisan eljáró katonai bíróságok pedig 1956. december 11-től gyorsított ütemben hoztak megtorló ítéleteket. 1957. január 16-ától ebben a hónapban bizonyíthatóan akasztottak szinte mindennap (Dudás Józsefet 19-én), de februárban sem unatkozott a bakó. A tavasz első hónapjára lanyhultak az indulatok, mert okkal tarthatnak a beláthatatlan következményekkel járó tömeges megmozdulásoktól.

A „tudatos ellenforradalmár” helyett „megtévesztett dolgozók” minősítéssel ígértek enyhítéseket, és hozzákezdtek az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága

1957. február 12-ei határozata értelmében szervezendő Munkásörsg toborzásához. Ezeket a „milicistákat” ’19-esre stilizált mundérba öltöztették, legfőbb feladatuknak úgymond a néphatalom védelmét kapták. Ám ezzel nem érték be a döntéshozók: a hitelét veszített DISZ helyett másik ifjúsági szervezetre gondoltak, ezért március 11-én döntöttek a KISZ megalakításáról, felügyeletük alá helyezve a kisdobosokat, illetve az úttörőket.

Ebben a viszonylagos csöndben a karhatalmisták kegyetlenkedései miatt az MSZMP legfőbb ügyészségi szervezetében tiltakozó jegyzéket fogalmaztak március 8-án, mert a nagyszabású verések mélyen aláássák az „*egész forradalmi munkás-paraszt kormány tekintélyét*”. Ám ezen a napon mások a törvényesség hoganjait feszegették, követelve az osztálybíráskodás visszaállítását, elutasítva a jogegyenlőséget. A fogvatartottak okkal rettegtek attól, hogy származásuk, korábbi foglalkozásuk, vagyoni helyzetük miatt deklasszáltként vonják kérdőre, és „*semiféle kíméletet nem érdemelnek*”: 1957 tavaszától vagy fél évtizedig nemcsak a bíróságokon, a rendőrségi kihallgatásokon, de a büntetés-végrehajtási intézetek zömében is szinte akadálytalanul érvényesülhetett a nyílt önkény, a korlátlan bosszú, nevezetesen a megtorlás!

A fegyőrök és bv.-s parancsnokok idegeskedése, hogy komoly veszélyt jelent a zsúfoltság, keveseket érdekelt, mert a bosszúra áhítozók az 1956. évi 31. sz. tvr. értelmében (1960. március 31-éig) bárkit fogságba vethettek közbiztonsági őrizetre hivatkozva. A gyakori kivégzések is súlyosbították a helyzetet, hiszen Miskolc, Győr, Kecskemét, Szeged, Debrecen börtöneiben tömegével kerültek kőtelre a ke-

gyelmi kérvényüket elutasítottak. Ehhez készsége személyzet kellett, különösen 1958-tól, amikor egyértelművé vált, hogy túl sok gyári dolgozó, paraszt, fiatal és nő vett részt a „sajnálatos eseményekben”. Főleg a kevés férőhely miatt lett volna ideje teljesíteni a forradalom eltiprásának első napján tett közkegyelmi ígéretet, ám pont a fordítottját cselekedték!

A Munkástanácsok vezetőinek sorsáról 1958. március 17-én döntöttek (Rácz Sándor születésnapján), és ebben a hónapban tíznél több férfit akasztott a hóhér, de már valahol rábólintottak arra, hogy *Tóth Ilonka* után ismét törvényfára húzhatnak nőket, alig nagykorú gyerekeket. Az 1941. március 10-ei születésű *Mansfeld Péter* szíve 1959. március 21-én szűnt meg dobogni, és rajta kívül vagy féltucatnyian léptek számolýra ebben a hónapban. Ám ezzel nem volt vége; sorra kaptak szomorú értesítést a hozzátartozók. A Kozma utcában 1961 decemberéig hajtottak végre ítéleteket '56-os ügyekért, de emberölésnek föltüntetett politikai cselekményekért még 1963-ban is kiszabták a legsúlyosabb

büntetést, aminek nem volt jogi akadály, hiszen az 1963. március 21-én bejelentett (korántsem teljes) közkegyelmi intézkedésből kizárták a fegyveres harcok napjaiban „gyilkosságot elkövetőket”, a hűtlenséggel vádoltakat, a visszaesőket.

Sajátos módon vette kezdetét a „puha diktatúra”: az ÁVH utódjaként létrejött BM Állambiztonsági Osztálya megfigyelő hálózatával finom sűrűséggel beszötte az országot. A „belső reakció” elhárításával foglalkozó III/III-as ügyosztály 1990 februárjában lemondásra kényszerített (vezérőrnagyi rendfokozattal rendelkező) vezetője, *dr. Horváth József* roviddel később elhatározta: összefoglalja tapasztalatait. A 350 oldalas könyv egyfajta mea culpa, válasz az 1990. évi XXVI. tv. (második) semmisségi törvényre, amit március 14-én fogadott el a parlament.

„Az országgyűlés fájdalommal emlékezik meg arról, hogy a második világháborút követően a Magyarországon létrejött sztálinista államhatalom – megfosztva az országot függetlenségétől, megcsúfolva az

emberiességet, az igazságot és jogot – ártatlan állampolgárok százazereitől vette el a szabadságukat, sokuktól az életüket is. A börtönökből és internálótáborokból szabadultak számkivetettként éltek saját hazájukban. A törvénytelenül üldözöttek ügyeiben gyakorolt közkegyelmi elhatározások alkalmatlanok voltak a sérelmek orvoslására, mert az el nem követett bűnök nem bocsáthatók meg.”

Még a házmesteri állásokhoz is engedély kellett, valamennyi munkahelyen alkalmaztak „belügyest”, zsarolással, különböző előnyök kilátásba helyezésével „fületették” a besúgókat, bár az 1956 előtti állapotokhoz képest nem mindenből csináltak ügyet, de az elvtársakat is szemmel tartották. Az MSZMP KB szigorúan bizalmas (H. 389. sz.) 1966. március 8-ai határozata szerint azonban a párt tagjaival kapcsolatos nyomozáshoz, azok tartóztatásához előzetes engedély kellett, még köztörvényes bűncselekmények elkövetésének gyanúja esetén is.

Az ellenőrzés egyre inkább tökéleteseedett, az Állami Egyházügyi Hivaltól a közoktatásig, a társadalmi, gazdasági, tudományos szervezetektől a fegyveres testületekig. Az 1963-as amnesztia után tízesztendővel jelent meg 1973. március 16-án néhány országos napilapban az MTI jelentése:

„Március 15-ei nemzeti ünnepünkön, a rendben lezajlott megemlékezések után Budapest belvárosában – a Váci utcában és környékén – az esti órákban, néhány száz felelőtlen személy nacionalista tüntetésre tett kísérletet. A csoportosulást szétoszlatták. A rend helyreállítása során igazoltatásokra került sor, és a csoportosulás kezdeményezői közül 41 személyt a Budapesti Rendőr-főkapitányságra előállították.”

Csak kevesen tudják pontosan, hogy az 1971 tavaszától ismétlődget „diákcirku-

szolások” szervezőinek némelyike vajon nem az állambiztonságiaktól kapott-e utasítást, de az tény, hogy a III/III-sok későbbi főnökének ekkoriban lett feladata „a fiatalok megóvása a politikai bűncselekményektől”. Kötetében tárgyilagosan részletezte: nem véletlenül kerítettek sort 1973-tól az „ideológiai rendcsinálásra”, a Forradalmi Ifjúsági Napok (március 15., 21. és április 4.) szervezésére, karöltve a KISZ aktivistáival, gárdistáival. Nem részletezzük, hogy a szobroknál, a tereken a nemzeti színű zászlók mellől vörös színű lobogókat „gyomlálgatók” közül hányat dugtak gyorsított ítélettel rács mögé garázdaság vádjával, mert nemzeti jelképeket gyaláztak. Azt se számolgassuk, hogy 1986 márciusáig, ama világszerte nagy port kavart „láncchidi csata” gumibotozásáig mennyien kerültek a Tolnai Lajos utcából szabálysértőként 30–60–90 napra Baracsára, vagy megúszták a felsőfokú tanintézményekből történő kizárással, évhalasztással, néhány pofonnal, hatósági figyelmeztetéssel. Ezt a témát kikerülte a tábornok is, megfeledekzvéen a Fiatal Írók József Attila Köre működésének 1981. március 14-én bejelentett felfüggesztése előzményeiről, Aczél György döntésének okairól. Ekkor kezdődött a rendszerváltást (változást) előkészítő csöndes szabadságharc, úgy, hogy az „őfelsége ellenzékéhez” tartozóknak maga a „kultúrcár” adott menlevelet: „Egy részük elvtársak gyereke, veje, unokája, menyje, és nem is véletlen ez!”

Az elhárítás viszont nem tétlenkedett: Lakitelek, Monor, SZETA, Duna-körösök, a terebélyesedő „második nyilvánosság”, és a pártközpontban elrendelték 1988 márciusának második hetében, hogy kevesebb egyenruhás rendőrt küldjenek az utcára, ám a veszélyesebb elemekből vigyenek né-

hányat a kőbányai gyűjtőfogházba. Rácz Sándorhoz 15-én hajnali ötkor csöngettek és pecsét nélküli előállítási parancsot mutogatva vitték oda, ahol 1956 után éveket töltött! A jobb csillag 152-es cellájába zárták, bőséges reggelit, olvasnivalót kapott, majd dél körül kihallgatásra kísérték az „operás”-hoz. Udvariasan beszélgettek, megtudhatta, hogy ez megelőző intézkedés, nem akarták az ünnepségen államelles agitáláson kapni, és aláírtak vele egy nyilatkozatot, miszerint efféle szándéka különben sem volt. Éjfélig tartották fogva. Azt kérdezték tőle: Nem érzi-e zavarónak, ha olyan kéklámpás autóval viszik haza, amilyennel behozták?

Az MTI másnapi jelentésében nem szerepeltek nevek és számok, de az MSZMP PB Agitációs és Propaganda Osztálya részletes jelentésben taglalta, merre, kik, mennyien,

hogy *Hodosán Róza* hol olvasta fel a reggel őrizetbe vett *Demszky Gábor* üzenetét. (*Gadó György, Pálinkás Róbert, Nagy Jenő* is a Gyűjtőben volt egész nap, de a SZER tudósításaiban kiegészítették ezt *Molnár Tamás, Haraszi Miklós, Solt Ottilia* nevével.)

1989-től ismét pirosbetűs ünnep lett március 15-e, de már az első alkalommal kibékíthetetlennek látszó vitákban csaptak össze a szerveződő pártok, politikai csoportok, társadalmi szervezetek, hogy külön-külön vagy közösen emlékezzenek-e. Egy hazafias lelkű honatyajelölt annyira ragaszkodott 1990 tavaszán az össznemzeti érzés országos méretű ki nyilvánításához, hogy a március 25-én lezajlott választások után (a második forduló előtt) beperelte azt az üzleti sikereket hajszoló utazási irodát, amelyik a kokárdás napra bevásárló utazást hirdetett Budapestről Bécsbe...

Hajnal László Gábor

Felhasznált irodalom

A magyar munkásmozgalom története 1868–1976 (Kossuth Könyvkiadó, 1976, Bp.)

Dr. Váry Albert: A vörös uralom áldozatai Magyarországon (A Váci Kir. Orsz. Fegyintézet Könyvnyomdája, 1923)

A haladó egyetemi ifjúság mozgalmai Magyarországon 1918–1945 (Kossuth Könyvkiadó, 1978)

Munkásmozgalom-történeti lexikon (Kossuth Könyvkiadó, 1976)

A DISZ és a KISZ 1953–1957 (Kossuth Könyvkiadó, 1987)

Vadász Sándor: Emberek és eszmék a francia forradalomban 1789–1799 (Gondolat Kiadó, Bp. 1989)

Dr. Berecz János: Baráti szövetségben, a magyar–szovjet kapcsolatok történetéből (Kossuth Könyvkiadó, 1986)

Ránki György: A második világháború története (Gondolat Kiadó, 1976)

Dombrády Lóránd: Hadsereg és politika Magyarországon 1938–1944 (Kossuth Könyvkiadó, 1986)

Dr. Major Ákos: Népbíráskodás - forra-

dalmi törvényesség (Minerva Kiadó, Bp. 1988)

Horváth József: A tábornok vallomása – Meztelenül a Dunagate ügyben (PALLWEST, Bp. 1990)

Nemes János: Rákosi Mátyás születésnapjára (Láng Kiadó, Bp. 1988)

Fehérváry István: Szovjetvilág Magyarországon (Nemzetőr, München, 1984) Beszélő 24. sz.

Demokrata 1988/V. sz.

Richter Anna: Ellenzéki Kerekasztal – Portrévázlatok (Ötlet Kft. Bp. 1990)

Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag – A forradalom és a szabadságharc olvasókönyve (Püski Kiadó, Bp. 1997. Szerkesztette: Medvigy Endre)

Karsai Elek–Karsai László: A Szalasi per (Reform Kiadó, Bp. 1988)

Kahler Frigyes: Joghalál Magyarországon, 1945–1989 (Zrínyi Kiadó, Bp. 1993)

Zöld Péter: A FIJAK legújabb válsága (Magyar Füzetek 11. Párizs, 1981)